

АКТУАЛІЗАЦІЯ СПАДЩИНИ ІВАНА ФРАНКА В КОНТЕКСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Обґрунтовується необхідність творчого застосування спадщини Івана Франка в модернізації державної етнонаціональної політики України, використання його концептів «національного поступу», «національного ідеалу», «політичної самостійності», «соборності» з урахуванням євроінтеграційних процесів, російської агресії і спротиву ідеології «руського мира».

Ключові слова: І.Франко, національна ідентичність, етнонаціональна політика, українська нація, політичний сепаратизм.

The necessity of the creative application of Franko's heritage in modernization of National Ethnic Policy of Ukraine, usage of its «national development», «national ideal», «political independence», «Reunion» concepts with regard to European integration, Russian aggression and resistance to the ideology of «Russian World».

Keywords: Franko, national identity, ethnic policy, Ukrainian nation, political separatism.

Нинішній етап державницького поступу України в умовах її євроінтеграційного вибору, з одного боку, і неоголошеної війни з боку Російської Федерації, її територіальних зазіхань, з другого, об'єктивно вимагає переосмислення деяких засад державної етнонаціональної політики, дедалі повнішого врахування настанов фундаторів української етнополітології: Ю.Бачинського, М.Грушевського, Д.Донцова, М.Драгоманова, В.Липинського, М.Міхновського, С.Рудницького, і, звичайно, Івана Франка – одного з найвидатніших мислителів на межі ХІХ-ХХ ст. Концепція національно-культурного і державного розвитку України, запропонована І.Франком, набуває особливого значення в сучасних реаліях і потребує адекватного, багато в чому нового наукового переосмислення з урахуванням викликів внутрішнього і міжнародного характеру. Суспільно-політичні погляди І.Франка, як вченого і громадського діяча, у різні часи і з різних методологічних засад досліджували науковці-суспільствознавці, зокрема В.Антоненко, М.Брик, М.Возняк, Р.Горак, В. Горський, О.Гринів, Я.Грицак, Н.Горбач, Т.Гундорова, М.Жулинський, О.Забужко, М.Кашуба, О.Копиленко, В.Мазепа, А.Пашук, О.Пахльовська, В.Пшеничнюк, Л.Сеник, О.Скакун, М.Скринник та ін. [1, с. 171]. Новітня Франкіана тільки упродовж 2014-2016 років збагатилась численними монографіями і сотнями наукових та науково-популярних статей, автори яких торкаються й етнонаціональних поглядів вченого. Разом з тим, нове прочитання і осмислення «Франка незнаного» з урахуванням сьогодення і надбань

новітньої методології, очищення його спадщини від спотворень, ідеологічних нашарувань радянської доби набуває виняткової актуальності як з погляду науково-теоретичного і пізнавального, так і практики українського державотворення на тлі реалізації ідеалів Революції Гідності, подолання кризових явищ, організації відсічі путінській Росії і підтримуваних нею сепаратистським силам на Донбасі.

І.Франко, йдучи за Т.Шевченком, не тільки закликав український народ до боротьби за своє соціальне і національне визволення, але й сформулював «національний ідеал» як духовну основу державної самостійності та національної незалежності України. Його громадська, літературна і наукова діяльність характеризувалася насамперед соціально-політичною спрямованістю, революційністю, виступала ідейною і моральною підтримкою боротьби українців проти поневолення. В цій боротьбі Франко посідав чільне місце як моральний провідник нації, революціонер-демократ, мислитель, спадщина якого залишається винятково цінним надбанням української суспільно-політичної думки [2, с. 35].

Метою даної статті є актуалізація концептуальних підходів І.Франка до національного питання з погляду корегування засад етнонаціональної політики України, з'ясування шляхів її вдосконалення в контексті консолідації українського суспільства, його демократизації та досягнення міжнаціональної злагоди. Реалізація цієї мети ґрунтується як на працях І.Франка, на документальних джерелах, так і на наукових студіях провідних етнополітологів та етнодержавознавців: В.Андрушенка, О. Антонюка, В. Євтуха, О. Картунова, В. Котигоренка, І. Кресіної, В. Крисаченка, І. Кураса, О. Майборода, М.Михальченка, М. Обушного, І. Оніщенко, М. Панчука, О.Рафальського, Ю. Римаренка, В. Трощинського, Р. Чубарова та ін.

Терміни «етнонаціональні відносини», «етнонаціональна політика» не фігурують у працях І.Франка, оскільки вони належать до рідковживаних у європейській мовній традиції, за якою етнічне стосується здебільшого культурної, релігійної, мовної та іншої самобутності осіб і груп, а національне зазвичай – громадянства і власне держави. Однак в українському науковому дискурсі та законодавстві термін «етнонаціональне» отримав досить широке застосування саме з тим, аби чіткіше визначити об'єкт відповідної державної політики та уникнути колізії з термінологією чинних правових актів, у яких поняття «національне» вживається як у сенсі етнічного, так і державно-громадянського. Крім того, терміни «етнонаціональні відносини», «етнонаціональна політика» адекватно відбивають специфіку регіональної поліетнічності та полікультурності соціуму України, громадяни якої сукупно утворюють українську націю, український народ. Терміни «українська нація», «український народ» дедалі частіше вживаються як синонімічні, хоча ні Конституція України, ні будь-які інші

чинні нормативно-правові акти не етнізують термін «українська нація». Вони допускають подвійне його тлумачення: в етнічному сенсі – як спільноти «українців за національністю», а також у сенсі громадянському, політичному – як громадян України всіх національностей [3, с. 41].

Цей підхід загалом відповідає доктрині, розробленій І.Франком з урахуванням європейського досвіду. Визнаючи спільності, через які людина здатна реалізувати своє прагнення до щастя, він на перше місце ставив родину, потім громаду і завершував нацією, бо саме нація, на думку І. Франка, становить невід'ємну «органічну», натуральну складову частину історичного процесу [4, с. 398]. У праці «Що таке поступ» він пише: «Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки у співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації» [5, с. 345]. Вільний розвиток індивіда без усвідомлення нації як органічного чинника історичного поступу неможливий без залучення до неї обов'язкової передумови становлення і саморозвитку людської індивідуальності. В статті «Поза межами можливого» І.Франко категорично заявляє: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування однієї нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації. Може бути, що колись надійде пора консолідування якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але се може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та невдоволення відійдуть у сферу історичних споминів» [6, с. 284].

Нація у трактуванні І.Франка виступає найвищою цінністю, найсильнішим чинником, який єднає людей у спільноту і державу. І справді, ні класова, ні партійна приналежність, ні тимчасові соціальні проблеми не можуть так об'єднати людей, як вроджений і самоусвідомлюваний зв'язок з національним організмом, зігнорувати який не може жодна теорія і реалістична практика. Отож і сьогодні, за тих історичних обставин, що склалися в Україні, нам варто пам'ятати, що між процесами внутрішньої консолідації нації, з одного боку, та процесами державотворення, з іншого, існує прямий зв'язок [7].

Єдність поліетнічної та полікультурної нації складається впродовж багатьох поколінь. Засади державної етнанціональної політики повинні відповідати національним інтересам суспільства, які зводяться до забезпечення реального суверенітету країни, національної конкурентноздатності, підвищення її суб'єктності у міжнародній політиці. Творчість І.Франка допомагає чіткіше визначити національні інтереси з урахуванням децентралізації суспільства. На думку Й. Цимбрикевича, національні інтереси виводяться із прогнозів довгострокових, середньострокових і короткострокових термінів

внутрішнього і зовнішнього розвитку у світовій політиці, із врахування особливостей свого сусідського оточення націями-державами. Сучасний український досвід національного життя свідчить, що чим більш сконсолідоване (політично, соціально, економічно, ідейно, духовно) суспільство, чим тісніші прямі і зворотні зв'язки між державою і громадянським суспільством, центром і периферією, тим більш однозначно визначаються національні інтереси [8].

У працях «Що таке поступ?», «Поза межами можливого», в рецензії «Ukraina irredenta» та інших І.Франко дійшов висновку, що лише «політична самостійність всякого народу» є запорукою вирішення всіх інших його проблем. «А що значить політична несамоствійність якоїсь нації, – писав учений, – як у остатній лінії такий її стан, що вона мусить без опору дати визискувати себе іншій нації, мусить віддавати часть здобутків своєї праці на цілі, які з її розвитком і безпекою не мають нічого спільного? Значить, ... національно-економічні питання самі собою, з залізною консеквенцією пруть усяку націю до виборювання для себе політичної самостійності, а в противнім разі розкривають перед нею неминучу перспективу економічного невільництва, занидіння, павперизації, культурного застою і упадку» [6, с. 280].

Погляди Івана Франка на питання політичної самостійності збігаються з тезами програми «Братства Тарасівців», де вказано: «Для нас, свідомих Українців, єсть один українсько-руський народ. Україна Австрійська і Україна Російська однаково нам рідна і жадні географічні межі не можуть роз'єднати одного народу» [9]. Для І.Франка першою умовою українського націотворення є консолідація її окремих частин (Західна Україна, Східна Україна) і вироблення суспільного «культурного організму». Консолідована нація повинна бути здатною «до самостійного й політичного життя», «відпорною на асиміляційну роботу інших націй», не повинна замикатись «в собі», а бути відкритою до «загальнолюдських культурних здобутків», мати високий рівень самостійного господарсько-економічного і державно-політичного розвитку, мати свою землю-батьківщину, володіти своєю рідною мовою. Кожна з цих умов-повинностей грає свою роль, а всі разом у своїй взаємодії складають основу націотворення [8]. Ідея Соборності України – наріжний камінь гасла І.Франка «Порозуміймося!», яке має бути визначальним для етнонаціональної політики України.

Концепція державної етнонаціональної політики поруч із змістовним визначенням узвичаєним, але в правовому аспекті недостатньо пояснених термінів «національно-культурна автономія в Україні», «національно-культурні і мовні потреби українців, які проживають за межами держави», «регіональні мови або мови меншин в Україні», повинна сприяти цілісності України, спільності її регіонів. Або за Франком «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних

кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмка – попереду усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головню, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» [10, с. 405].

Складовою дефініції терміна «національність» є термін «національне самоусвідомлення» у сенсі самоідентифікації особи з групою, що має більш-менш спільні уявлення про свою групову своєрідність. Йдеться саме про уявлення щодо національної своєрідності і самобутності. Адже особа може не володіти національною (рідною) мовою своєї групи або не сповідувати традиційну для цієї групи релігію – тобто не бути носієм усіх ознак відповідної групи. Але при цьому вона визнає й виявляє свою належність до групи, щодо своєрідності якої у неї сформовано ті чи інші стійкі уявлення [3, с. 42].

Для І.Франка, як і для більшості тогочасних теоретиків національного поступу, було незаперечним, що у процесі становлення модерної нації вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція, вносячи в народ, який «мовчить, молиться і платить» (М. де Унамун), національну ідеологію [1, с. 174]. Актуальною сьогодні є думка про те, що справжня інтелігенція, а точніше національна еліта суспільства, – це очі національного духу, розум всенародного єства, творець, носій та провідник знання, національних та вселюдських ідеалів. Інтелігенція володіє знаннями духовних цінностей, які є інтелектуальною основою формування свідомості. Духовні цінності існують у матеріалі мови, в основі якої лежить слово. Специфіка полягає в тому, що інтелігенція володіє словом, мовою не лише в лінгвістичному значенні як засобом спілкування, комунікації, але й в її інтелектуальному вимірі як акумулятором і транслятором знань, що має складну психологічну і гносеологічну природу, з якою органічно поєднується духовно-пізнавальна діяльність людини взагалі. Звідси впливає історична місія інтелігенції як володаря слова у формуванні свідомості взагалі, національної зокрема; пізнання і осмислення джерела народних прагнень та усвідомлення їх суті як логічно сформованих ідей, концепцій, учень, ідеалів, збагачення ними народного духовного єства, одухотворення свідомості народу до сприйняття національної ідеї, усвідомлення своєї національної ідентичності [11, с. 105–126]. Цілком правомірною на той час була думка І.Франка про те, що «перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свободніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до

самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і сильна держава не може остоятися» [10, с. 284].

В умовах глобалізаційного розвитку сучасного світу саме особа має визначати, належати їй до якоїсь групи або не належати. Реалізовувати й захищати свої права в етнонаціональній сфері індивідуально чи разом з іншими, в групі, є пріоритетним правом самої особи. Держава ж гарантує громадянину можливість реалізації цього права в межах законодавства. Спеціальні гарантії щодо прав корінних народів і національних меншин України, а також осіб, депортованих за національною ознакою, є гарантіями саме рівноправності, а не якимись особливими правами. Такі гарантії необхідні для забезпечення громадянам України, які представляють Український народ, українську націю, всі національно самобутні групи населення України – її корінні народи і національні меншини, права на захист традиційного національно-культурного середовища від уніфікації, денаціоналізації та деформації як наслідку об'єктивних асиміляційних, глобалізаційних і міграційних процесів, а також дій певних суспільних суб'єктів [3, с. 43]. Подібним чином потрібно інституціоналізувати гарантії прав і обов'язки держави, зокрема щодо розвитку та функціонування державної мови. Сьогодні утвердження української мови у побуті (особливо міському), бізнесі, сфері обслуговування, рекламі, транспорті, функціонуванні громадських організацій недостатнє, тобто ще далеко не охоплює ключові сфери суспільної діяльності, звужує функціонування української мови як державної, її консолідуючий потенціал.

І.Франко наголошував, що «мова – спосіб комунікації людей з людьми, і маючи до вибору я беру ту, яка дає мені можливість комунікуватися з більшим числом людей. А тим часом якась таємна сила в людській природі каже: Pardon, ти не маєш до вибору; в якій мові родився і виховався, тої без скалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою» [12, с. 233].

Серед пріоритетних завдань етнонаціональної політики важливим залишається подолання наслідків русифікації та акультурації, успадкованих від імперських і радянських часів. Актуальним залишається питання відновлення функції української мови як рідної для значної частини українців, адже серед українців, за даними Перепису населення 2001 р., досить значна частина – 14,8% визнали рідною російську мову.

Відтак, в умовах протистояння з Росією, її імперському «русському миру», Україна повинна максимально швидко просуватися до європейської перспективи, зберігаючи при цьому самобутність і цілісність. І. Франко наголошував, що потрібно «учитися практики

агітаційної до поляків, литовців, латишів, грузин і інших недержавних народностей Росії», які навчили народ читати національну літературу і привчили свої народи до політичної самостійності [13]. Україна пройде у своєму розвитку ті ж стадії, які пройшли нинішні члени Європейської спільноти.

Спадщина І.Франка засвідчує, що засадничою складовою Концепції етнанаціональної політики має стати її україноцентрична спрямованість, формування спільних символів, які створюють основу для комунікації між етнічними, регіональними та культурними спільнотами. Трансформація суспільства в демократичному напрямі шляхом політико-економічних реформ не може відбуватися поза структурним реформуванням культурної сфери, без створення єдиної національної системи збереження духовних здобутків українців, їх традиційних цінностей з одночасною модернізацією культурного життя в контексті побудови громадянського суспільства.

Отже, у національній політиці Української держави, в реалізації світоглядно-виховної функції етнополітології важливе місце покликана посісти творчість І.Франка як зразок глибокого аналізу і дослідження етнанаціональних процесів імперських часів. Особливо актуальними є його застереження щодо прагнення до «національного ідеалу», відсутність якого може призвести до наслідків «потонення в общеросійськیم морі», до зневіри і апатії. Праці вченого проникнуті ідеєю соборності України, її національного визволення і створення самостійної держави. Вони мають повчальне значення для вирішення сучасних етнанаціональних проблем, слугують орієнтиром для формування толерантного ставлення громадян один до одного, незалежно від етнічної, расової чи релігійної належності, сприяння становленню міжнаціональної злагоди в українському суспільстві. Не має сумніву, що в етнокультурній перспективі суспільного розвитку Української держави сформується гармонійне поєднання домінування українських цінностей у поліетнічній культурі української політичної нації як чинника міжнаціональної злагоди та проявів традиційної культури національних меншин. Формування нової ідентичності української нації неможливе без формування спільного культурного надбання.

Джерела та література

1. Медвідь Ф. Ідея національного поступу у творчості Івана Франка / Федір Медвідь // Політичний менеджмент. – №6. – 2006. – С. 170–177.
2. Коваль П.С. Основи філософських знань. І частина / П.Коваль. – Ковель, 2011.
3. Котигоренко В. Щодо стратегії державної етнанаціональної політики / Віктор Котигоренко // Стратегічні пріоритети. – №1(6). – 2008. – С. 40–52.

4. Медвідь Ф. «Ідеал національної самостійності» Івана Франка в контексті Універсалу національної єдності / Федір Медвідь // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 34. (підсерія «Курасівські читання»). – С. 394–405.
5. Франко І. Що таке поступ? / Іван Франко // Зібр. твор. у 50 т. – Т. 45. – К., 1986. – С. 300–348.
6. Франко І. Поза межами можливого / Іван Франко // Франко І. Зібр. твор. у 50 т. – Т. 45. – К., 1986. – С. 276–285.
7. Гаврилів Н. Націє- і державотворчі погляди М. Драгоманова, І. Франка та їх вивчення в курсі політології / Нестор Гаврилів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/11628/1/11_18Ukr_nac_ideya.pdf
8. Цимбрикевич Й. Іван Франко про національні проблеми українського народу і сучасність / Йосип Цимбрикевич // Галичина 14 лютого 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.galychyna.if.ua/articles/detail/ivan-franko-pro-nacionalni-problemi-ukrajinskogo-nar/>
9. Синичин Г. Концепція політичної самостійності України у публіцистиці Івана Франка / Галина Синичин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Synychych.htm
10. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж / Іван Франко // Зібр. твор. у 50 т. – Т. 45. – К., 1986. – С. 401–409.
11. Мазепа В. І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка. – Київ: ПАРАПАН, 2004. – 232 с.
12. Франко І. Двоязичність і дволичність / Іван Франко. – ЛНВ. – Львів, 1905. – Т. XXX. – Кн. VI. – С. 231–244.
13. Франко І. Коли не по конях, так хоч по оглоблях / Іван Франко // Енциклопедія життя і творчості Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1897/KolyNePoKonjax.html>